

GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Ayakkabı Tasarımında Bir İran Halı Hikâyesi

The Persian Story Carpet Story in Shoes Design

Serap ÇAŞKURLU^a Siamak EGHARLOO^{b*} Betül KIR^c

^aDr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Tekstil-Giyim, Ayakkabı ve Deri Bölümü, Ayakkabı Tasarım ve Üretim Programı, İstanbul / TÜRKİYE

ORCID: 0000-0002-4103-3314

^bİstanbul / TÜRKİYE

ORCID: 0000-0001-8702-0773

^cÖğr. Gör., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Tekstil-Giyim, Ayakkabı ve Deri Bölümü, Ayakkabı Tasarım ve Üretim Programı, İstanbul / TÜRKİYE

ORCID: 0000-0002-6223-3665

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 19 Ocak 2022

Kabul tarihi: 26 Nisan 2022

Anahtar Kelimeler:

Halı,

Ayakkabı tasarımı,

Heft Peyker

Hikâyeli halı

ARTICLE INFO

Article History:

Received January 19, 2022

Accepted April 26, 2022

Keywords:

Rug,

Shoe design,

Heft Peyker,

Story rug

ÖZ

Halı ve kilimlerin dokusu, üzerindeki resimler ve desenler; yapıldıkları dönemi anlatır. Kültür objesi olan halılar, geçmişte farklı malzemelerle köy, kasaba ve saraylarda dokunmuştur. İran halıları; renk, desen ve dokuma kalitesiyle moda gösterileri, konser sahneleri ve birçok sanat eserlerinde yer almaktadır. Halı ve ayakkabı, geçmişin izlerini günümüze ve geleceğe taşıyan, yerde ve müzede yerini alan, benzer özellikler taşıyan bir sanat ve zanaat objesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamızda, toplumun kültür objesi olan halı ve kilim dokumalarının önemini vurgulanması amaçlanmıştır. İran kültür ve sanatının önemli bir parçası olan halılar araştırılarak Nizâmi'nin Heft Peyker eserinin bir kısmının minyatür sanatı ile resimlendiği halı örneği, ayakkabı tasarımlarına yansıtılmıştır.

ABSTRACT

The texture of carpets and kilims, the pictures, and their patterns describe the period they were made. Carpets, which are cultural objects, were woven in villages, towns, and palaces with different materials in the past. Persian rugs occur in fashion shows, concert stages, and many works of art with their color, pattern, and weaving quality. Carpet and shoes appear as art and craft objects that carry the traces of the past to the present and the future, take their place on the ground and in the museum, and have similar characteristics. Our study aims to emphasize the importance of carpet and kilim weaving, which are cultural objects of the society. Carpets, an essential part of Iranian culture and art, which have an essential place globally, were researched. The carpet sample, which included the miniature art of Nizâmi's Heft Peyker work, was reflected in the shoe designs.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: Siamak.eagle@gmail.com

EXTENDED ABSTRACT

The patterns and pictures found on the texture of carpets and kilims that emerged in Central Asia reveal traces of the period. Carpet, a cultural product bearing traces of the past, was woven with different techniques, tools, and materials in villages, towns, and palaces. The woven handmade rugs and carpets have an important place in Iranian culture and art. Poems, stories, nature figures, hunting, prominent people of the special periods and the events experienced used as prominent patterns on the carpets. Handmade carpets are designed and woven with unique differences relying on the values of the period and society. The Persian court carpets belonging to the 16th and 17th centuries are exhibited in the Victoria and Alberts and New York and Paris museums.

Persian rugs were mostly woven by nomadic tribes, villages and towns, and royal ateliers. The first shahs of the Safavid dynasty (1502-1736) established royal ateliers in Tabriz, Kashan, Kirman and Isfahan cities. During this period, carpet weaving transformed from a rural, craft into a national art and an internationally acclaimed art form. In this period, trading was significant and increased the high-quality carpets were made for the palace's rooms.

The Poetry and story concepts in Persian carpets, like Shahnameh stories, Leyla and Majnun stories and mythological heroes of ancient Persian culture, take an important place and appear as a product of cultural transmission.

In Nizâmî's Heft Peyker, the collected poem Behrâm's life, was expressed as the main story. The story's commencement was taken place by Seven princesses brought from seven countries who were signs of seven planets, seven days, seven colours. In addition, they conveyed their effects of lifestyle to Behrâm through each story.

In this story, it is stated that Behrâm-ı Gûr visited one of the mansions every day. The princess lived in the mansion told a story, and these inner stories have the appropriate content of the colour symbolism observed throughout the work. The main subject of the story had a suitable cloth related to the story's context. It is observed it was a connection between the cloth of the princess who told stories and the cloth of Behrâm when he went visit the mansion. The colour of the mansion was representative of the country where the princesses belonged. The colours in this story. It was a path that Behrâm must overcome in his inner expedition that would result in maturation.

At first Behrâm visited the Indian princess who lived in black-coloured mansion. Black is a sign of youth. The second story about yellow is about justice, honesty. The story is basically about a ruler who cannot reach love because they cannot be honest. In the third story of the work, it is stated that Bûşr, who reached true love, changed clothes with new green clothes.

The fourth story in this extraordinary collection took place in the red mansion. Tuesday is the day under the influence of Mars, and in ancient Iranian cosmology, Tuesday is under the control of Bahram. The sandalwood-coloured healing tree was in the sixth story and it told in the sandalwood-coloured mansion. The story told in the white-coloured mansion on the last day takes place in Iran. The Persian princess narrated the story. The story represents bodily purification and purity. In Heft Peyker collection, colours and their use in stories are related to bodily, that is, material existence and spirituality. While the stories told in the white, black and sandal coloured mansions are about spirituality, the stories told in the blue, red, yellow and green mansions are about the material world.

As an illustrated carpet for design purposes, Behrâm Gûr's carpet has been discussed with the theme of Seven Beauties-Behrâmname. This carpet was woven in Kerman in 1916. It was given as a gift to the Iranian Carpet Museum in 2011, and it is kept in a private collection. The patterns and pictures on the carpet are narrated by the miniature art of Nizâmî's Heft Peyker. It is supposed that this pictorial and the illustrated carpet was designed by Hasan Shahrokhi and was woven by Mohammed Ibn Jafer. The width of the carpet is 161 cm, and the length is 252 cm. The warp is cotton, and the weave is wool.

Just three stories from the story of Heft Peyker are included in this hand-woven carpet. The chosen stories for this carpet relied on to make a feel of the excitement of love. It is seen that the design was made by considering the red, blue and white domes on the carpet. People, animals and plant elements are used in the balanced composition on the carpet. In carpet design, blue and red domes are in the upper part, and the white dome is in the lower right part. There are Behrâm and illustration pictures in the middle and lower left part of the carpet.

It gives information about historical artefacts, wall paintings, objects unearthed by archaeological excavations, the past of settlements, and that period's experiences. The texture of carpets and kilims described the period, pictures, and patterns. Carpets, which are cultural objects, were woven in villages, towns and palaces with different materials in the past. The Love stories and mythological heroes such as Shahnameh stories, Shah portraits, religious stories, the life of Leyla-Majnun, Hüsrov-Şirin and Bahram Gûr, are common subjects on Persian carpet. In expert dialogues, it is called illustration carpets.

Carpets and shoes are exhibited in many museums as labour-intensive art and craft, bringing the past to the present and the future. Carpets give information about the society when they were produced and had cultural value; While expressing respect, it has also been an indicator of wealth. According to the history of shoes, shoes describe the period with their shape, colour, accessories and materials and are a status indicator.

In this study, carpets, which are among the Eastern carpets and an essential part of Iranian culture and art, were investigated. The prepared shoes were designed by examining a part of Nizâmî's Heft Peyker poem collection and the illustrated carpet.

Giriş

Halı ve kilim üzerinde bulunan desenler; dönemin toplum yapısını, kültürünü, inançlarını, dünya görüşünü yansıtan geçmişten geleceğe bilgi kaynağıdır. Halı, İran kültürü ve sanatının önemli bir parçasıdır. Şiir, öykü, resim, desen ve dönemin önemli kişileri ve yaşanmışlıkları halılarda hikâye edilmiştir. Farklı coğrafi bölgelere ait uluslararası tescil edilmiş halı tasarımları bulunmaktadır.

Orta Asya'dan dünyaya yayılan halı; ev ve sarayların zeminlerinde, duvarlarında, masalarda yerini alırken müzelerde sergilenen halılar da bulunmaktadır. Bir kültür objesi olan halılarda onu üreten toplumun değerleri görülmektedir (Özdiñ, 2016, s. 524). İran'da düğün, cenaze törenleri gibi ortamlarda misafire saygı anlamında halı serilmekte ve zenginlik göstergesi özelliği taşımaktadır. Günümüze ulaşan 16 ve 17. yüzyıllara ait İran halıları; Victoria ve Albert Müzesinde, Paris ve New York müzelerinde sergilenmektedir.

Doğu halıları; Anadolu, Kafkasya, İran ve Orta Asya olmak üzere başlıca dört bölgede dokunmaktadır. Türkiye, Hindistan, Pakistan, İran, Nepal ve Çin, el halısı üretiminin ve ihracatının yapıldığı ülkelerdir (Ticaret Bakanlığı, 2020, s. 11)

İran halıları; renk, desen ve dokuma kalitesiyle moda gösterileri, konser sahneleri ve birçok sanat eserlerinde yer almaktadır. Çalışmamızda, dünyada önemli bir yeri olan İran halıları araştırılmış, minyatür sanatının yer aldığı bir halı örneği ele alınarak, toplumun kültür objesi olan halı ve kilim dokumalarının önemini vurgulanması amaçlanmıştır. Halı üzerindeki hikâyeden esinlenilmiştir. Halı dokuma gibi, emeğin yoğun olarak yansıtıldığı bir zanaat olan ayakkabı üretimine yönelik bir tasarım çalışması yapılmıştır. Halı ve ayakkabı, geçmişin izlerini günümüze ve geleceğe taşıyan, yerde veya müzede yerini alarak benzer özellikler gösteren bir sanat ve zanaat objesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

İran Halıları

İran halıları; göçebe kabileler, köy ve kasabalılar yanı sıra kraliyet imalatçıları tarafından dokunmuştur. Safevi hanedanlığının ilk şahları (1502-1736) Tebriz, Kaşan, Kirman, Isfahan gibi şehirlerde kraliyet fabrikaları kurmuşlardır. Bu dönemde halı dokumacılığı kırsal, göçebe bir zanaattan ulusal bir endüstriye ve uluslararası alanda beğenilen bir sanat formuna dönüşmüştür. Bu dönemde halı ticareti oldukça önemli olup saray odaları için büyük boyutlu ve yüksek kaliteli halılar yapılmıştır. Merkezde bir madalyon ve çevresinde daha küçük madalyonlar, çiçekler, birbirine sarılan dalların olduğu Erdebil halıları (1539-1540), tasarım ve doku yönünden dünyanın en ünlü halılarından (Şekil 1) (Shafiei, 2021). Erdebil halısı, Şah Tahmasb (1525-1578) tarafından yaptırılmış, yün zemin üstüne ipek atkı ve çözümlerin olduğu bir İran halısıdır. Bu halılardan büyük ebatta olanı Victoria ve Albert Müzesi'nde (Londra), diğeri ise Los Angeles County Sanat Müzesi'ndedir.

Şekil 1: Şeyh Safi (Erdebil) Halısı (Victoria ve Albert Müzesi)

(<https://www.vam.ac.uk/articles/the-ardabil-carpet>) (The Ardabil Carpet, unknown, 1539-1540)

Şah İsmail (1503-1524) ve Şah Tahmasb (1525-1577) dönemlerinde Tebriz şehri büyük dokuma sanatı merkezlerinden biri olmuştur. Bu dönemlerde Kaşan, Hanedan, Şüşter ve Herat; diğer dokuma merkezleri konumundadır (Jule, 2009, s. 17).

15. yüzyılın sonlarına doğru minyatürlerle tasvir edilen halıların tasarımında madalyonlar, süslemeler ve ayrıntılı eğrisel tasarımlar yer almaktadır. Halının uzun veya kısa eksenini boyunca büyük spiraller, çiçek süsleri, hayvan tasvirleri; genellikle uyum amaçlı kullanılmıştır. 16-17. yüzyıl halılarında yer alan motiflerde sarmaşık ağları, rumi, hatayi, bulut bantları ile madalyonlar kullanılmakta; hayvanlar ve insanlar yerine ise geometrik bölmeler bulunmaktadır. Bu halılarda, İslam dinî tarafından tasviri yasaklanan av ve şölen sahneleri de görülmektedir. Halıların çoğu yün olup Kaşan'da üretilen birkaç ipek halı örneği bulunmaktadır.

Safevi döneminde Şah Abbas (1588-1629) hükümdarlığı süresinde halı dokuma için kraliyet atölyesi kurulmuş, İran halısının üne kavuşması sağlanmıştır. Altın ve ipek halılar dokunmuştur. Şah Abbas'ın reformları ve anlaşmaları sayesinde batıdaki ülkelerin dikkatlerinin bu bölgeye çekildiği, ticaret ve sanatta ilerlemeler yaşanırken dokumacılığın geliştiği görülmektedir. İran halıları, Şah Abbas döneminden itibaren Vermeer, Terborch, Rubens gibi ressamın eserlerinde, Virginia Woolf'un Orlando adlı romanında olduğu gibi kitaplarda ve moda dergilerinde görülmektedir.

İran halı desenleri, 1960'larda moda olmuştur. Müzisyenler ile pop şarkı gruplarının (Bob Dylan, Rolling Stones, Beatles gibi) İran halı desenli giysiler giydiği görülmektedir. Metropolitan Sanat Müzesi'nde bulunan, Johannes Vermeer tarafından 1662 yılında tuval üzerine yağlı boya ile yapılmış olan Sürahili Genç Kız tablosundaki su kabı; bir masanın üzerine örtülmüş yumuşak ve kalın dokulu bir İran halısının üzerinde durmaktadır (Şekil 2). Hermes, Givency, Alexander McQueen gibi ünlü modacılar giysi koleksiyonlarında İran halısı kullanmışlardır (Şekil 3).

Şekil 2: Sürahili Genç Kız Tablosu

(<https://www.istanbulsanatevi.com/sanatcilar/soyadi-v/vermeer-jan/johannes-vermeer-su-kabi-ile-genc-bayan-9192/>)

Şekil 3: İran halısından esinlenilen koleksiyondan bir örnek (Alexander McQueen)

(https://assets.vogue.com/photos/587d04a2a420e8e94a705b9e/master/w_2240,c_limit/24-alexander-mcqueen-fall-2017.jpg)

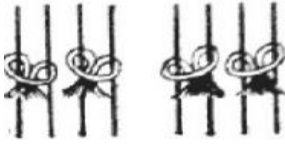
Türk boylarından biri olan Kaçarlar, yönetimde yaklaşık bir buçuk asır kalmışlardır (1795-1925) (Kavak, 2015, s. 77). Kaçar hanedanı döneminde ipek, pamuk ve keten halı ihracatı; Hindistan, Osmanlı ve Rusya ülkelerine yapılmıştır. Avrupa ve Amerika'nın da İran halılarına olan talebi ile halı üretimi artış göstermiştir.

Halılar Tebriz, Kerman, Meşhet, Kaşan, İsfahan, Nain ve Kum gibi kasaba ve bölge merkezlerinde kaliteli malzemeler, özel dokuma teknikleri ile değişik renk ve desende dokunmaktadır. Göçebe ve küçük köy dokumacıları, Gabbeh halılarında olduğu gibi, daha kaba ve cesur tasarımları içeren İran'ın otantik ve geleneksel halılarını üretmiştir. Gabbeh halıları, göçebelerin kullandığı taşınabilir dikey tezgâhlarda Türk düğümü ve İran düğümü birlikte kullanılarak dokunmuştur (Arslan, 1998, s. 48).

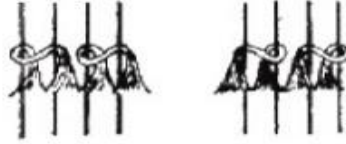
İran Halı Özellikleri

İran halıları genellikle yün, pamuk veya ipekten üretilmektedir. Göçebe halıları, doğal renginde veya siyah renkte deve yünü ile dokunmuş, aşınmaya daha dayanıklı olması için ise keçi kılı ile kenarları sabitlenmiştir. Pamuk, modern halıların çözgü ve atkılarının temelini oluşturmaktadır. Pamuğun yünden daha sıkı bükülebilmesi ve daha fazla gerginliği tolere edebilmesi önemli bir faktördür. İpek ise pahalı olması nedeniyle temsili halılar için kullanılmaktadır. Kaşan, Kum ve İsfahan bölgelerinde yüksek kaliteli halılarda ipek iplikler kullanılmaktadır. İpek havlı halılar, genellikle kısa tüylü ve özenli bir tasarıma sahiptir. 19. yüzyılın sonlarında kimyasal olarak işlenen yün, ipeğin yerine geçmiştir.

Halıların ortak noktası, çözgülerin üzerine yapılan düğümlerdir. Düğümler; yün veya ipekten, karşılardaki iki çözgünün çevresinde sarılan ve düğümlenen küçük şeritlerdir. Görünüşlerine göre düğümler, simetrik Türk Düğümü (Gördes) ve asimetrik İran düğümü (Senneh) olarak iki gruba ayrılmaktadır. Türk, Azerbaycan ve bazı Kürt bölgelerinde kullanılan simetrik düğüm, bir çift çözgü etrafında sarılmış ve aralarından çekilmiş, ipek veya yünden olan dizinin küçük bir parçasıdır. Kapalı düğüm diye de bilinen Türk düğümünde iki çözgü düğümü etrafında iki kez dönen iplik uçları, bu iki parçacık arasında dışarı çekilir (Şekil 4). Asimetrik düğümde ise yün veya ipekten bir dizi, iki çözgüye sarılır. Yün veya ipek dizisi bir çözgü etrafında tam, diğer çözgü etrafında ise yarım tur atarak çevrilir (Şekil 5). Bu düğüm, açık düğüm veya Farsi düğüm olarak bilinmektedir (Nasiri, 2010, s. 79).

Şekil 4: Simetrik düğüm
(Varzi, 1350:279)

Şekil 5: Asimetrik düğüm
(Varzi, 1350:279)

İran halıları genellikle dikey veya yatay tezgâhlarda dokunmaktadır (Heshmati Razavi, 2010, s. 202). Kasabalarda kolay kullanımı nedeniyle sabit ve dikey tezgâhlarda, değişik boyutlarda ve az hata ile halılar dokunmaktadır.

İran halıları; özel tasarımlı kasaba halıları, örneğe göre veya kişisel fikirler ve tasarımlarla dokunan köy halıları ile dokumacıların zihinlerindeki desenlerle dokunan göçebe halılar olmak üzere üç grupta ele alınmaktadır (Şekil 6) (Egharloo & Zavieh, 2020, s. 162). Göçebe kabilelerin düz dokuma halılarında renk ve desenler önemlidir. Düz dokuma kilimler; mücevher, giysi, semerler, yer ve duvar kaplamaları, at eyerleri, saklama torbaları, yatak takımları ve minder kılıfları olarak kullanılmaktadır.

Kasaba halısı

Köy halısı

Göçebe halısı

Şekil 6: İran halı örnekleri (Egharloo & Zavieh, 2020)

Halılar uygulama açısından yerde, dekor amacıyla duvara asılarak kullanılmaktadır. Tasarımlarda ve motiflerde yer alan ortak öğeler vardır. Namaz için kullanılan halılarda Kur'an ayetleri ve dualar bulunmaktadır. Dekoratif halılar genellikle ulusal, uluslararası, dinî insan portreleri ve hikâye karakterlerinden oluşmaktadır.

İran halı desenlerinin çeşitliliği ve kalitesi önemlidir. Her halının kendine özgü bir albenisi vardır (Heshmati Razavi, 2010, s. 202). İran halılarında en çok kullanılan renkler kırmızı, mavi, lacivert, krem, yeşil, kahverengi, turuncu, limon, iğde yaprağı, gri, beyaz ve siyahtır. 14 ve 15. yüzyıllarda minyatürlerin görüldüğü halıların, kufiden gelişen bordürleriyle 13. yüzyıl Selçuklu halılarının motiflerini benimseyerek tekrarlamış olmaları, İran'da halı sanatının Türklere bağlı geliştiğini göstermektedir.

Kıvrımlı şekiller ve bitkisel motifler İran halılarının özelliklerindedir. Halılarda basit ve geometrik olarak düzenlenmiş bitkisel veya rumi motifler, yıldız, çokgenler veya küçük motiflerin oluşturduğu baklava desenleri bulunmaktadır. Bordürlerin değişik motiflerle süslenildiği görülmektedir. Yüzyıllar boyunca kullanılmış olan geleneksel desenler, trendlerin etkisi ile değişikliğe uğramıştır. Kaşan halılarında saray yaşantısı ve dinî konularla ilgili sahneler, Tebriz halılarında ise av sahneleri görülmektedir. Kaşan halılarında ipek, altın ve gümüş sırmalar bulunmaktadır. İsfahan halıları, Tebriz halılarındaki madalyon şemasını,

Kirman halılarındaki baklava şemasını ve Herat halılarındaki bitki formunu karışık bir şekilde içermektedir. İsfahan halılarında figürlü kompozisyonlar yoktur.

İran Resimli Halıları

Minyatür; altın, gümüş ve çeşitli organik maddeler kullanarak kitap, kağıt hamuru, kilim, tekstil, duvar, seramik gibi eşyaların üzerine küçük boyutlu resimlerin tasarlanması ve oluşturulması işlemlerini içerir. Yazma eserlerdeki anlatıların şekilleştirildiği iki boyutlu resim türü olan minyatür sanatının özelliklerinden birisi, anlatılmak istenen konunun eksiksiz olarak aktarılması amacıyla perspektif kullanılmamasıdır. Eserlerde uzaklık ile boy; renk ya da gölgelerle belirtilmemektedir. Dikine veya yığma perspektif teknikleriyle resimler yapılırken kişinin boyu önemine göre değişmektedir.

Pers minyatür resminde badem şeklindeki gözler, yuvarlak yüzler, perspektif olmayan görüntüler yer almaktadır. İran minyatürü; canlı renkler, küçük resimler, zengin, karmaşık sahneler içerir. 14 ve 15. yüzyıl Doğu minyatürlerinde detayın çok önemli olduğu görülmektedir (Kardeşlik, 2016).

İran halılarında şiir, hikâye ve felsefe önemli bir yere sahiptir. Firdevsî'nin Şehnamesi, Leyla ile Mecnun öyküleri ve eski Pers kültürünün mitolojik kahramanları, halı üzerinde yer almakta ve kültürel aktarım ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Edebiyat ve Kaçar illüstrasyon halıları ile ilgili yapılan araştırmalarda o dönem illüstrasyon halı konularının dört kısımda ele alındığı görülmektedir (Ahani, Vande Shoari, & Yaghoob zade, 2016, s. 67):

- Halı ve lirik edebiyatı (Leyla ile Mecnun, Behrâm Gûr gibi)
- Destansı edebiyat (Şehnâme hikâyeleri)
- Halıda destansı hikâyeler ve şah portreleri
- Halıda dinî hikâyeler

Metin, A.K'ye göre lirik şiir; "... *Düşünsel, söylemsel öğelere çevrilemeyen ve / veya tekabül ettirilemeyen, aynı zamanda duygu yükü olan bir şiir dili diye tanımlanabilir.*" şeklinde ifade edilmektedir. Pers edebiyatında, Veys ve Ramin, Khosrow ve Şirin, Leyla ile Mecnun; kavuşma ve ayrılık gibi duyguları içeren lirik şiir örnekleridir (Ahani, Vande Shoari, & Yaghoob zade, 2016).

Kaçar hanedanlığı döneminde resimli halı yaygınlaşmıştır. Tarihçilere göre, illüstrasyonun sanattaki rolü bu dönemin en önemli gelişmelerinden biri olmuştur (Tanavoli, 1989, pp. 7-11). Fotoğraf ve yayıncılık endüstrisi ve Avrupalı sanatçılar ile ilişki, natüralizm ve resimleme; halıya katılmıştır (Keshavarz Afshar, 2014, s. 28). İranlı ressamlar, 16. yüzyıl Avrupa resim beceri ve tekniklerini kullanarak yeni bir stil ortaya çıkarmışlardır. Bu tarzda İran ve doğu kültürünün perspektif gösterge ve rengi kullanılmış, Avrupa'nın tasarım ve yarı gölge efektlerinden etkilenilmiştir (Afarin, 2010, s. 65). Özellikle resimli halılarının tasarımlarına yansımıştır (Ahani, Vande Shoari, & Yaghoob zade, 2016, s. 66).

Genellikle dekoratif halılar olan resim halılarında cennet manzarası, portre, avcı manzarası veya hayvanların kavgası yer almaktadır. Bu hayvanlar, ejderha, Anka kuşu gibi efsanevi hayvanlardır. Ayrıca bazı tarihi ve dinî yapılar, Kur'an ve şiir kitaplarının hikâyesi halılara dokunmuştur. Behram Gûr'un hayatı ve maceraları şiir, hikâye ve minyatüre konu olmuştur. Firdevsî'nin Şahnâme, Genceli Nizâmî'nin Heft Peyker (Behrâmnâme – Yedi Güzel), Emîr Hüsrev-i Dihlevî'nin Heşt Bihişt, Ali Şîr Nevâî'nin Seb'a-i Seyyâre ve Hâtifi'nin Heft Manzar eserleri örnek verilebilir (Kunukçu, 2021).

Resimli Halıya Yansıyan Nizâmî'nin Heft Peyker Eseri

Resimli halılarda lirik ve manzum edebiyatı ile Behrâm Gûr hikâyeli halılar en önemli halılardandır. Edebiyatta altın çağın zirvesinde bir hükümdarı sembolize etmekte olan Sasani döneminin 14. Hükümdarı V. Behrâm'ın efsanevi hayatı mesnevilerin konusu olmuştur. 18 yıl süren hükümdarlığında cesareti ve adaleti en önemli özelliği olmuştur. Bizans İmparatorluğu ve Hun ordusuyla yaptığı savaşların yanı sıra Sasanilerin rahat ve olaysız yaşadığı bir dönemdir. V. Behrâm'ın ölümü ile ilgili kesin ve ortak kabul edilen bir bilgi bulunmamakla birlikte eceli ile veya av sırasında çukura (gor) düşerek kayb olduğu, avını takip ederek mağaraya girdiği ve orada bir çukur içinde kayb olduğu gibi bilgilerle karşılaşılmaktadır (Sürelli, 2012, s. 35).

Resimli halılara yansıyan Nizâmî'nin Heft Peyker (Behrâmnâme, Heft Gunbed) eseri, 1197 yılında yazılmış ve İran eyaleti Marağa'nın Türk hükümdarı Alaaddin Körp Arslan adına kaleme alınmış olan ve 5136 beyitten oluşan kitap, Sasani hükümdarı V. Behrâm'ı ve ona atfedilen sözlü rivayetleri içeren bir mesnevidir (Kuzucular, 2016), (Sürelli, 2012, s. 97). Heft Peyker, merkezinde Behrâm-ı Gûr'un hikâyesini anlatırken kaynak olarak Firdevsî'nin Şehnâme'si, siyasetname kitapları ve özellikle hikâyenin kurgulanışı yönünden Binbir Gece Masalları'ndan da yararlanmış olabileceği düşünülmektedir.

Nizâmî'nin eserinde başlangıçtaki bölümlerin devamında asıl hikâye kısmı olarak ifade edilen Behrâm'ın hayatı gelmektedir. Hikâyenin genel hatlarını; yedi farklı renkteki köşklere yerleştirilen, yedi ülkeden getirilen, anlattıkları hikâyelerle öğretilerini aktaran yedi iklim prensesi, yedi iç hikâye ve yedi gezegen etkilemektedir (Sürelli, 2012, s. 178). Yedi sayısı pek çok dinde önemli bir yere sahiptir. Sasani döneminde Perslerin yedi ünlü ateş tapınağı ve yedi sayısının kutsanan yedi büyük gezegenden alındığı ifade edilmektedir.

Eserde Behrâm-ı Gûr'un her gün köşklere birini ziyareti, köşkteki prensesin hikâye anlatması ve bu iç hikâyelerin eserin bütününde gözlemlenen renk sembolizmin uygun içeriklere sahip olması, hikâye kahramanının üzerinde ön planda olan renge uygun giysileri olduğu ifade edilmektedir (Sürelli, 2012, s. 181-182). Hikâyelerini anlatan prensesin giysisi ve yaşadığı köşkün, köşkü ziyarete giden Behrâm'ın köşkün rengine uygun giysisi ve prenseslerin geldiği ülkenin temsili rengi arasında bağlantı olduğu gözlenmektedir. Eserdeki renklerin, haftanın yedi günü ve yedi köşkün, Behrâm'ın olgunlaşmasıyla sonuçlanacak içsel yolculuğunda aşması gereken bir yol olarak değerlendirilebilmektedir (Sürelli, 2012, s. 209-210).

Behrâm'ın ilk ziyaret ettiği köşk, Hint prensesinin yaşadığı siyah renkli köşktür (Taj Verdi & Mokhtarname, 2007, s. 172). Siyah rengin gençliğin bir işareti olduğu ifade edilmektedir. Günümüzde ise siyah, yas rengi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı ülkeler için mutluluk anlamı taşıyan bir renk olan siyah, gücü ve tutkuyu temsil eder. Konsantre olmak için de siyah renk tercih edilmektedir. Son yıllarda özellikle gençler tarafından tercih edilen bir renk olduğu gözlenmektedir.

Sarı renkle ilgili ikinci hikâyenin konusu adâlet ve dürüstlikle ilgilidir. Öykü temel olarak birbirlerine karşı dürüst olamadıkları için aşka ulaşamayan bir hükümdar ve satın aldığı "mağrur" cariye ile ilgilidir. Eserin üçüncü hikâyesi, gerçek aşka ulaşan Büşr'ün giysilerini yeşil renkli yeni elbiselerle değiştirdiği ifade edilmektedir (Sürelli, 2012, s. 186-188).

Heft Peyker eserinde Behrâm, gökyüzünün dördüncü katında bulunan kızıl gezegen Mars ile ilişkilendirilmiştir. Eski kozmoloji bilgisine göre Mars gezegeninin rengi kırmızı olup gökyüzünün dördüncü katında yer almaktadır. Eserde dördüncü hikâye kırmızı köşkte geçmektedir. Salı günleri Mars'ın etkisindeki gün olup, eski İran kozmolojisinde salı, Behrâm'ın kontrolindedir (Sürelli, 2012, s. 75-76). İran takvimine göre cumartesi günü

haftanın ilk günüdür. Bu takvime göre haftanın dördüncü günü olan salı günü kırmızı köşkte anlatılan bu hikâyenin cesaret, korkusuzluk ve ölümsüzlük gibi yönleri Behrâm'a atfedilen değerlerle örtüşmektedir.

Beşinci hikâyede mavi (pîrûze-turkuaz) renkli köşkte genç ve güzel Mâhân'ın başından geçenler ve dostlarına tekrar kavuşması, onun öldüğünü düşünen arkadaşlarının yas tutmak için mavi renk elbiseler giymiş oldukları anlatılmaktadır. Sandal renkli köşkte anlatılan altıncı hikâyede sandal renkli iyileştirici ağaç önemlidir. Sandal renginin bu hikâyede temel özelliği, sağaltıcı olması olarak ifade edilmektedir. Son gün beyaz renkli köşkte anlatılan hikâyeye, İran topraklarında geçmektedir. Hikâye, İran prensesi tarafından anlatılmaktadır. Haftanın son günü olan cuma gününün İslam'da önemi düşünüldüğünde, anlatılan hikâyenin bedensel arınmayı ve saflığı temsil ettiği düşünülmektedir. Heft Peyker'de renkler ve renklerin hikâyelerdeki kullanımı, bedensel yani maddi varlık ve maneviyatla ilgilidir. Beyaz, siyah ve sandal renkli köşklere anlatılan hikâyeler maneviyatla ilgiliyken mavi, kırmızı, sarı ve yeşil renkli köşklere anlatılan hikâyeler ise maddi dünya ile ilgilidir (Sürelli, 2012, s. 198,200,202).

Prenseslere olan düşkünlüğü, sarayından dışarı çıkmaması ve ülke yönetimini vezirine bırakması sonunda ülkenin kötü duruma düşmüştür. Çin/Tatar (aslında Hun) hükümdarının İran'ı işgal etmeye hazırlandığının haberini alan Behrâm, yönetimi emanet ettiği vezirinin ülkeyi kötü idare ettiğini ve hazinede para, orduda savaşmaya gönüllü askerler kalmadığını görerek yönetime geçmiş ve ülkesini zor durumdan kurtarmıştır. Behrâm, ülkesini eski günlerine döndürmüş ve eski yaşantısından da uzaklaşmıştır. Behrâm'ın yaşamında köşkların yeri kalmamış, kalbini ilahi aşk kaplamıştır. Köşklere ibadethaneye (ateş tapınaklarına) dönüştürmüştür. Nizâmî, eserini Behrâm'ın av peşinde mağaraya girerek kaybolması, askerleri ve dostları tarafından bulunamaması ile sonlandırmaktadır (Sürelli, 2012, s. 219).

Ayakkabı Tasarımında İran Halısı

Ayakkabı üretiminde ilk aşama olan tasarım; ürün çıktısının temeli olması nedeniyle önem taşımaktadır. Ortam etkilerinden korunma amaçlı olarak insanlığın varoluşunda ortaya çıkan ayak giysisi, günümüze kadar kullanışlılık, estetik, sosyal ve ekonomik güç simgesi, fetiş objesi gibi özellikleri taşımış, yaşanan toplum ve dönemin sosyal, kültürel ve ekonomik koşullarının etkisiyle biçimlenmiştir (Çaşkurlu & Kır, 2021). Ayakkabı sektöründe tasarımlar; sezon, moda trendi, hedef kitle ve maliyet dikkate alınarak yapılmaktadır. Tasarım, araştırma ile başlamakta ve el ile ve/veya bilgisayar programları kullanılarak yapılmaktadır.

Yapısal, işlevsel ve simgesel kısıtlamalar arasındaki bütünlüğü gerektiren, biçim ve sanatsal el ürünü yaratan bir süreç olarak tasarım; yaratım ve yönetim sürecidir (Mozota, 2006). Bir şeyi zihinde biçimlendirme olarak açıklanan tasarımın alan, form, şekil, çizgi ve renk elemanları yanı sıra uyum, doku, vurgu, koram ve denge gibi prensiplerinden de yararlanılarak giysi tasarımları yapılmaktadır (Koca, Koç, & Çotuk, 2009).

Ayakkabı tasarımına İran halılarının yansımaları konulu çalışmada öncelikle İran halıları araştırılmıştır. Minyatür sanatı ile resimlenen halı üzerinde bulunan desen ve resimlerin anlamları incelenmiştir. Tasarımlarımızda Behrâm Gûr'un Yedi Güzel- Behrâmnâme konulu halısı ele alınmıştır (Şekil 7). Kerman şehrinde 1916 yılında dokunmuş ve 2011 yılında İran Halı Müzesine hediye edilmiş olan halı, özel bir koleksiyonda muhafaza edilmektedir. Halı üzerindeki desenler ve resimler, minyatür sanatıyla Nizâmî'nin Heft Peyker eserinden kısımları öykülemektedir. Bu resimli ve hikâyeli halının tasarımcısının Hasan Shahrokhi ve dokumacısının Mohammed Ibn Jafer olduğu düşünülmektedir. Eni 161 cm, uzunluğu 252 cm olan halının çözgüsü pamuk, dokuması yündür (Malool, 2006, s. 137).

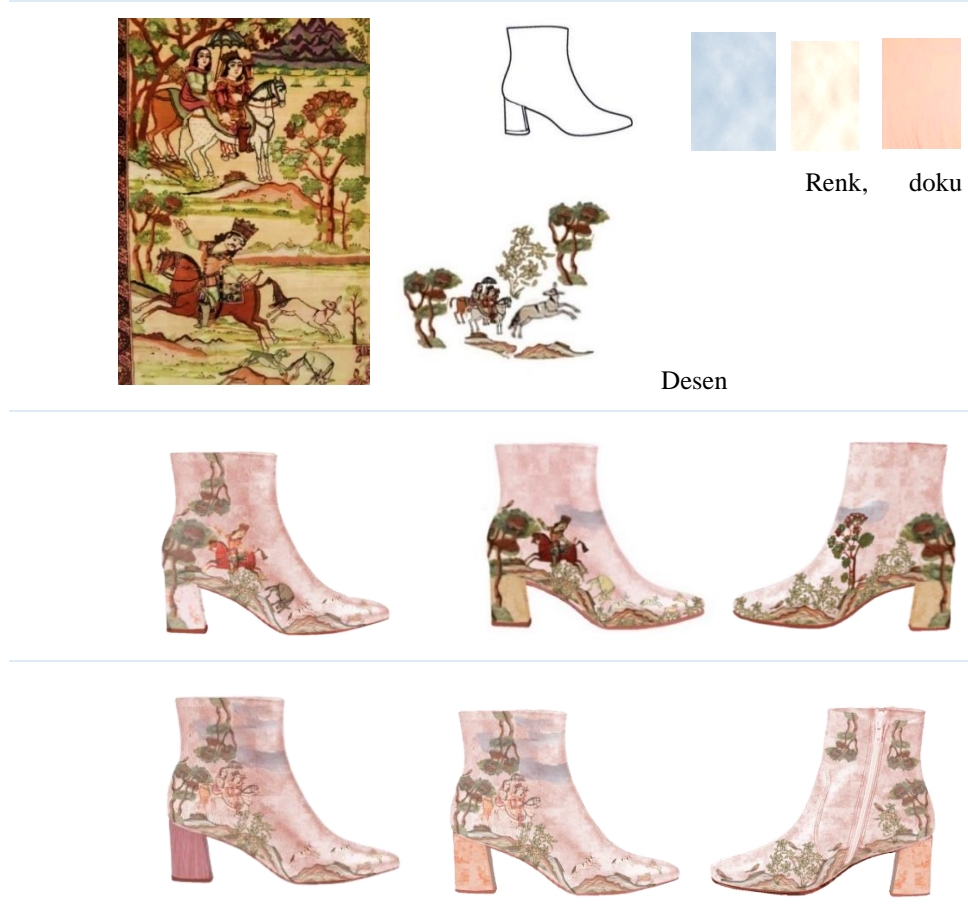

Şekil 7: Yedi Güzel Halısı (İran Halı Müzesi)

Halının üzerinde Nizâmî'nin aşkın heyecanını hissettirmek istediği Heft Peyker eserinden üç hikâye bulunmaktadır. Kırmızı, mavi ve beyaz kubbe ele alınarak tasarlanan halı üzerinde insanlar, hayvanlar ve bitki unsurları denge kompozisyonunda kullanılmıştır. Mavi ve kırmızı kubbeler üst kısımda, beyaz kubbe ise sağ alt kısımdadır. Halının orta kısmında ve sol alt kısmında Behrâm ve illüstrasyon resimler bulunmaktadır.

Halıda ifade edilen hikâyeler ve karakterler, ayakkabı tasarımına yansıtılmıştır. Bu hikâyeler, halı üzerindeki resimler ve halı kenarları; tasarımda esin kaynağımız olmuştur. Tasarımlarımızda zaman, günümüz ve geçmişin kombinasyonudur. Ünlü bir aşk hikâyesi, bu hikâyenin halıya uyarlanması ve günümüz yaşantısı ile değişen moda trendleri dikkate alınarak örnek ayakkabı tasarımları oluşturulmuştur. Anlatıda hikâyelerin prensesler tarafından söylenmesi ve Behrâm'ın prenseslere olan ilgisi nedeniyle kadın ayakkabıları tasarlanmıştır. Halıdaki desenler, figürler ön plana çıkarılmış; günümüz koşullarına uyarlanması, modernize edilmesi amaçlanarak özgün tasarımlar ortaya konmuştur.

Halının sol alt kısmında avcılığı ve cesurluğu ön planda olan Sasani hükümdarı Behrâm'ın at üstünde avcılığı sahnelenmektedir. Minyatür sanatı ile ifade edilen halı üzerindeki atlı Behrâm ve prenseslerin ayakkabı tasarım çalışmamıza yansması Şekil 8'de görülmektedir. Eskiz çalışmaları sonrasında belirlenen tasarımlar, photoshop programı kullanılarak tamamlanmıştır. Atlı kültürde ayakkabı türü olarak çizmeler giyilir. Halı kesitinde atlı Behrâm ve prensesler çizme giymektedir. Eskiz çalışmalarından öne çıkan kısa çizme tasarımı, photoshop programında çizilerek renklendirilmiş ve üzerine desenler yerleştirilmiştir. Ayakkabının giyilebilir olması için iç kısmına fermuar yerleştirilmiştir. Halı üzerindeki ağaçlar, çiçekler ve renkler ferahlık veren bir ortamı yansıtması sebebiyle tasarımımızda pastel tonlar tercih edilmiştir (Şekil 8).

Şekil 8: Kadın ayakkabı tasarımında Behrâm Gûr' ün avcılığı ve prensesler

Halının orta kısmında kadın ve erkek polo oynamaktadır. Asya'da kullanılan adıyla “çevgan / çöven / çögen / çevgen / çevken”; günümüzde “polo” olarak bilinen ve takımlar halinde oynanan tarihi binicilik sporlarından biridir (Türkmen, 2019). M.Ö. VI. yüzyılda Türkistan Türkleri tarafından oynanan çögenin “Atlı Bozkır Kültürü” etkisiyle ortaya çıktığı ve bunun şekillenmesinde de iktisadi hayat, coğrafi faktör ve diğer sosyo-kültürel unsurların olduğu belirtilmektedir. Halıda, at üzerinde Behrâm ve sevdiği kadın polo oyunu oynarken resmedilmiştir. Halı şeklinden esinlenilerek kadın botu tasarımı yapılmıştır. Botun sağ tekinin dış kısmına Behrâm, sol tekinin dış kısmına kadın minyatürü yerleştirilmiştir. Ayak topuk kısmı ve bilekteki bant üzerine halı bordür desenleri verilerek yaptığımız tasarımımızda, bu oyun birliktelik, ayrılmazlık ifade edecek biçimde yansıtılmıştır (Şekil 9).

Şekil 9: İran halısında polo oyunu ve ayakkabı tasarımına yansımaları

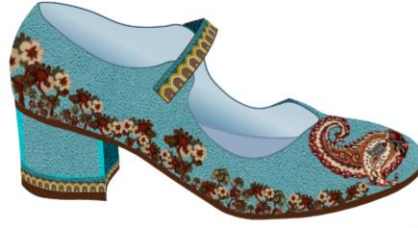
Halının sağ üst kısmında, kırmızı köşk içerisindeki kırmızı giysili figürlerle kubbe altında Behrâm ve Sıklâb Prensesinin hikâyesi, Nizâmî'nin Heft Peyker eserinden konu edilmektedir. Kırmızı köşkte anlatılan bu hikâyenin cesaret, korkusuzluk gibi yönleri; Behrâm'a atfedilmektedir. Ayakkabı, kırmızı köşkteki Behrâm ve prensese yer verilen nadide bir eser görünümünde tasarlanmıştır (Şekil 10).

Şekil 10: İran halısında kırmızı köşkte Behrâm ve ayakkabı tasarımı

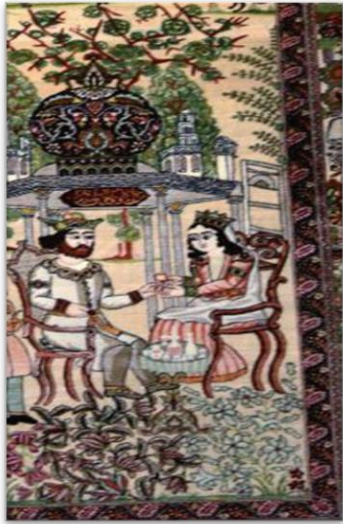
Halının sol üst kısmındaki mavi renkli kubbenin altında Behrâm ve Magrib prensesi sembolize edilmektedir. Mavi köşkte, genç ve güzel Mâhân'ın başından geçenler ve dostlarına tekrar kavuşması anlatılmaktadır. Dostluk, sevgi kavramları ve halı üzerinde Behrâm ve prensesin sarılmış görüntüsü tasarımlarımıza ilham vermiştir. Sevgiyi sembolize edecek biçimde, ayakkabının mavi renkli sayasının burun kısmına şekil verilmiştir. Prensesin başında bulunan figür ayakkabının ön üst kısmına yerleştirilmiştir (Şekil 11).

Şekil 11: İran halısında mavi köşk ve ayakkabı tasarımına yansımaları

Halının sağ alt tarafında konumlanan beyaz kubbenin içerisinde Behrâm ve İran prensesi görülmektedir. Yaşanan tarih fark etmeksizin ortak dil olarak kabul edilen sevginin saflığını yansıtmak adına figürler, ayakkabının ön kısmındaki halı üzerindeki desenler ve çiçekler arasına yerleştirilmiştir (Şekil 12).

Şekil 12: İran halısında beyaz köşk ve ayakkabı tasarımına yansımaları

Sonuç

Tarihi eserler, duvar resimleri, arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılan objeler; yerleşim yerlerinin geçmişi ve o dönemin yaşantılarıyla ilgili bilgi vermektedir. Halı ve kilimlerin dokusu, üzerindeki resimler ve desenler ise yapıldıkları dönemi anlatmaktadır. Kültür objesi olan halılar, geçmişte farklı malzemelerle köy, kasaba ve saraylarda dokunmuştur. Şiir ve hikâyelerde önemli bir yer tutan İran halılarında, aşk öyküleri ile mitolojik kahramanlar yer almaktadır. İllustrasyon halılarında Şehnâme hikâyeleri, Şah portreleri, dinî hikâyeler, Leyla-Mecnun, Hüsrov-Şirin ve Behrâm Gûr yaşamı gibi konular ele alınmıştır.

Halı ve ayakkabı emeğin yoğun bir biçimde yansıtıldığı bir sanat ve zanaat olarak, müzelerde sergilenmekte, geçmişi günümüze ve geleceğe taşımaktadır. Üretildiği dönemdeki toplumla ilgili bilgi veren, kültürel değeri olan halı ve kilimler; saygıyı ifade ederken aynı

zamanda bir zenginlik göstergesi olmuştur. Ayakkabı tarihine bakıldığında; ayakkabılar şekli, rengi, aksesuarları, malzemeleri ile dönemi anlatmakta ve statü göstergesi özelliği taşımaktadır.

Çalışmamızda, Doğu halıları içinde yer alan, İran kültür ve sanatının önemli bir parçası olan halılar araştırılmıştır. Nizâmi'nin Heft Peyker eserinin bir bölümünün yer aldığı resimli halı ve hikâyesi, ayakkabı tasarımlarına yansıtılarak kültürel değerlerin önemi vurgulanmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

- Pelizzari, O. (2013). Shoe design development. A. Luximon içinde, *Handbook of footwear design and manufacture* (s. 119).
- Afarin, F. (2010). Analysis realisim the Iraninan Miniature in Teymouri and Qajar Dynasties. *Islamic Art Studies*, 12, 53-72.
- Ahani, L., Vande Shoari, A., & Yaghoob zade, A. (2016). The study of lyric poetry in Qajar pictorial carpets (Case study: stories of Bahram Gūr). *Jelve Honar (Glory of Art)*, 7(2), 65-78.
- Arslan, S. (1998). Tülü- Gabbeh- Ryijy. *Arış IV*, 44-53.
- Çaşkurlu, S., & Kır, B. (2021). Ayakkabı Tasarımında Sürdürülebilir Malzemeler. *Uluslararası Zanaattan Sanata Kongre Ve Jürili Karma Sergisi* (s. 296-304). Uşak: Uşak University Publications - 2021.
- Egharloo, S., & Zavieh, S. (2020). Analysis of current categories of Persian carpet and presenting a new model of classification based on carpet's design and motif. *Rajshomar*, 1(1), 153-172. doi:10.22077/rajshomar.2020.3345.1001
- Heshmati Razavi, F. (2010). *ایران قالی تطور و تحول سیر*. Tehran: Samt. <https://iqna.ir/tr/print/3470756>. (2020, 09 14). <https://iqna.ir/tr>. adresinden alındı
- Jule, T. (2009). *ایران فرش در پژوهشی*. Tehran: Yasavoli.
- Kardeşlik, S. (2016, 05 26). <https://vdocuments.mx/dogu-minyatuerlerinde-tasvir-edilen-selcuklu-halilari.html>. <https://vdocuments.mx>. adresinden alındı
- Kavak, A. (2015). Kaçar Hanedanı Döneminde (1795-1925) İran'da İrşad Faaliyeti Yürüten Nakşbendî-Hâlidî Şeyhleri. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(6), 77-102.
- Keshavarz Afshar, M. (2014). Illustration in Persian Rugs. *Chideman*, 2(5), 26-33. <http://honaryab.com/>. adresinden alındı
- Koca, E., Koç, F., & Çotuk, S. (2009). Gelenksel Giyim Öğelerinin Esin Kaynağı Olarak Giysi Tasarımına Katkıları. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 90.
- Kunukçu, E. (2021). <https://islamansiklopedisi.org.tr/behram-i-gur>. TDV İslâm Ansiklopedisi. adresinden alındı
- Kuzucular, Ş. (2016). *Behram-ı Gur*. 2021 tarihinde Edebiyat ve Sanat Akademisi: <https://edebiyatvesanatakademisi.com/Icerik.aspx?a=/e/YORUMLAR/Edebiyat-Terimleri-Mazmunlar/Behram--%c4%b1-Gur-Kimdir-Behram-Gor/%c5%9eahamettin-Kuzucular/75b3e56c-797e-4f09-b96a-d7433e97c5d0> adresinden alındı
- Malool, G. (2006). *Baharestan, A doorway to Persian Rugs*. Tehran: Zarrin & Simin.
- Mozota, B. (2005). *Tasarım Yönetimi*. İstanbul: Kapital Medya Hizmetleri A.Ş.
- Mozota, B. (2006). İstanbul: Kapital Medya Hizmetleri A.Ş.
- Nasiri, M. (2010). *ایران قالی, Gali-ye İran*. Tehran: Farhangsaraye Mir Dashti.
- Özdinç, Ö. (2016). Halı ve Motif. *SOBİDER (Sosyal Bilimler Dergisi)*, 524-528. doi:16990
- Sezgin, Ş., & Önlü, N. (1992). Tekstilde Tasarım Olgusu. *Tekstil ve Mühendis*, 85.
- Shafiei, S. (2021, Ekim 10). <https://unframed.lacma.org/2017/12/18/ardabil-ambassador>. <https://unframed.lacma.org/2017/12/18/ardabil-ambassador> adresinden alındı
- Sürelli, B. (2012). Türk Edebiyatında Heft Peyker Mesnevileri ve Hayâtî'nin Heft Peyker'i. *Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi*, 186-190.

- Taj Verdi, Z., & Mokhtarname, A. (2007). *پیکر هفت های حکایت در رنگ بررسی*. *Adab Pazhouhi*, 2, 167-189.
- Tanavoli, P. (1989). *Iranian Imagination Rugs*. Tehran: Soroush.
- Thornton, J. (2009). *Textbook of Footwear Manufacture*.
- Ticaret Bakanlığı. (2020). *Halı Sektör Raporu 2020*. Ticaret Bakanlığı : https://ticaret.gov.tr/data/5b87000813b8761450e18d7b/Hali_Sektoru.pdf adresinden alındı
- Türkmen, M. (2019, January). Dünden Bugüne Türk Toplumlarında Çevgen/Çöğen/Çevgan/Polo Oyununa Genel Bakış. *Türk Dünyası Araştırmaları*. https://www.researchgate.net/publication/319482822_DUNDEN_BUGUNE_TURK_TOPLUMLARINDA_CEVGEN_COGEN_CEVGAN_POLO_OYUNUNA_GENEL_BAKIS adresinden alındı

Şekil Kaynakça

- Şekil 1: <https://www.vam.ac.uk/articles/the-ardabil-carpet> (The Ardabil Carpet, unknown, 1539-1540)
- Şekil 2 : <https://www.istanbul-sanatevi.com/sanatcilar/soyadi-v/vermeer-jan/johannes-vermeer-su-kabi-ile-genc-bayan-9192/>
- Şekil 3: https://assets.vogue.com/photos/587d04a2a420e8e94a705b9e/master/w_2240,c_limit/24-alexander-mcqueen-fall-2017.jpg
- Şekil 4: Varzi, M (1975), Persian Carpet Art and Industry, Tehran,
- Şekil 5: Nasiri, M (2010), Persian Carpet, Tehran, Farhangsaraye Mir Dashti
- Şekil 6: Varzi, M (1975), Persian Carpet Art and Industry, Tehran,
- Şekil 7: Nasiri, M (2010), Persian Carpet, Tehran, Farhangsaraye Mir Dashti